

KOŁO NAUKOWE MŁODYCH GEOGRAFÓW
„GEOHOLICY”
UNIwersytet Łódzki

DZIEDZICTWO KULTUROWE - OCHRONA I ADAPTACJA JAKO SZANSA NA ROZWÓJ

pod redakcją
Wojciecha Tołoczko

Łódź 2008

Dziedzictwo kulturowe - ochrona i adaptacja jako szansa na rozwój

Copyright by Koło Naukowe Młodych Geografów
GEOHOLICY
Uniwersytet Łódzki

Recenzent:

dr Arkadiusz Niewiadomski, UŁ Łódź

Publikacja sfinansowana przez:

Prorektora ds. Nauki Uniwersytetu Łódzkiego

Projekt okładki: **Tomasz Minkiewicz**

Fotografie na okładce: **Krzysztof Wroński i Wojciech Tołoczko**

Adjustacja i skład komputerowy: **Wojciech Tołoczko**

Wydawca: PIKTOR s.c.

Druk i oprawa: Pictor s.c., ul. Gdańska 149, 90-539 Łódź

fax. (42) 617 03 07, tel. (42) 659 71 78

<http://www.piktor.pl>

e-mail: wydawnictwo@piktor.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa	5
Adamiak Czesław – Twierdza Toruń we współczesnej przestrzeni miasta	7
Bużalek Tomasz – Tramwajowe linie muzealne w Polsce, jako przykład wykorzystania zabytków ruchomych	21
Czerniak Anna – Pamięć o II wojnie światowej i wykorzystanie jej do promocji miasta – szansą na szybszy rozwój Wielunia	33
Drzazga Katarzyna, Kołodziejczak Krzysztof – Kompleks przemysłowy Izraela K. Poznańskiego, jego ochrona i adaptacja. Przykład rewitalizacji implantacyjnej	41
Górny Janusz – Rewitalizacja i adaptacja wybranych elementów infrastruktury kolejowej w Polsce	51
Kolsut Bartłomiej – Borne Sulinowo – adaptacja i wykorzystanie terenów powojaskowych	69
Kowalska Katarzyna – Cmentarz Żydowski oraz działalność Gminy Żydowskiej w Łodzi jako przykład dziedzictwa kulturowego miasta	77
Kulupa Radosław – Rola środków unijnych w popularyzacji dziedzictwa kulturowego, na przykładzie Szlaku Kościołów Drewnianych Puszczy Zielonka	85
Okupny Daniel – Szlak byłych miast tkackich wschodniej Wielkopolski jako dorobek dziedzictwa kulturowego i szansa na rozwój regionu	93
Pawlikowska Magdalena – Zamek Książ – tajemnice przeszłości szansą na ożywienie ruchu turystycznego	105
Wroński Krzysztof, Toloczko Wojciech – Nawodnienia w dolinie Neru – szansą na rozwój hodowli	115

Bartłomiej Kolsut²¹

Borne Sulinowo – adaptacja i wykorzystanie terenów powojaskowych

Wstęp

Historia, często bardzo skomplikowana stanowić może swoistą, często unikatową tożsamość miejsca. Choć z natury rzeczy jest czymś przemijającym, to pozostawia po sobie pewne trwałe „ślady”, o których zapominać nie wolno, by móc świadomie tworzyć i kształtować wizerunek danego obszaru. Owe „ślady” to elementy dziedzictwa kulturowego. Pojęcie *dziedzictwo kultury*, K. Zeidler (2007) definiuje jako dobra kultury, będące duchowym i materialnym dorobkiem człowieka, podlegające ochronie prawnej. Celem prezentowanej pracy jest identyfikacja oraz próba wskazania możliwych kierunków wykorzystania owego dziedzictwa w gminie Borne Sulinowo. Jako metody pracy przyjęto analizę literatury oraz dokumentów programowych związanych z przedmiotem opracowania oraz wywiady bezpośrednie z mieszkańcami oraz władzami miasta i gminy Borne Sulinowo.

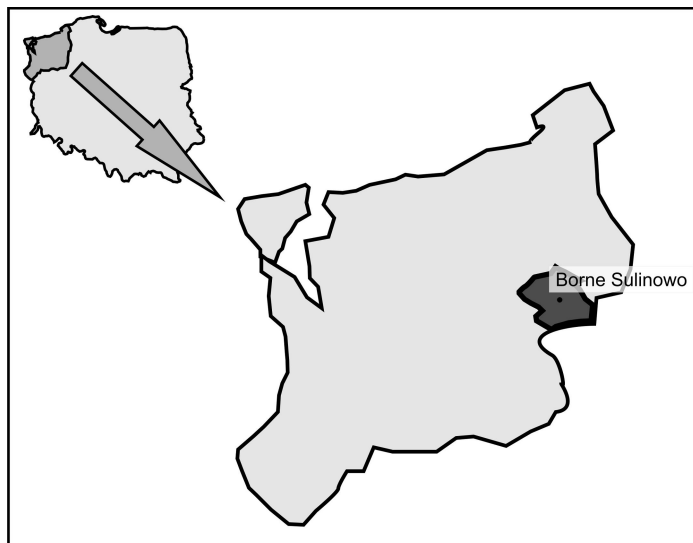
Ogólna charakterystyka obszaru

Gmina Borne Sulinowo jest położona w centralnej części Pojezierza Drawskiego. Znajduje się na terenie powiatu szczecineckiego, we wschodniej części województwa zachodniopomorskiego (ryc. 1). Jej obszar zajmuje powierzchnię 484 km². Siedzibą gminy jest Borne Sulinowo, jedno z najmłodszych miast w Polsce, liczące 4594 mieszkańców. Na obszarze całej gminy mieszka 9.716 osób – wg stanu na 8.08.2008 r.²² Warto zauważyć bardzo małą wartość wskaźnika gęstości zaludnienia w gminie – 20 osób na km².

²¹ Studenckie Koło Naukowe Geografów im. Stanisława Pawłowskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. Dziegielowa 27, 61-680 Poznań.

²² dane UM Borne Sulinowo, [w:] <http://straz.bornesulinowo.pl/statystyka.htm>.

Szczególnie słabo zaludniony jest obszar byłego poligonu wojskowego na południe od Bornego Sulinowa.

Ryc. 1. Położenie geograficzne gminy Borne Sulinowo.

źródło: opracowanie własne

Gmina posiada duży potencjał w postaci walorów środowiska przyrodniczego. Składają się na nie głównie:

- duża lesistość,
- urozmaicona rzeźba terenu,
- duża liczba jezior,
- unikalne gatunki fauny i flory.

W strukturze użytkowania gruntów w gminie lasy stanowią 54,7% powierzchni. W jej granicach znajduje się 57 jezior o łącznej powierzchni 3.498 ha (7,5% pow. gminy). Największe z nich, jezioro Pile rozciągające się na północ od miasta, zajmuje powierzchnię 980 ha. Woda w jeziorach zaliczana jest do I i II klasy czystości. Zróżnicowanie rzeźby terenu wiąże się głównie z młodogłacjalnym charakterem tego obszaru. Najwyższe wzniesienia występują w północnej części gminy. Na terenie byłego poligonu, w południowej części gminy znajdują się jedno z największych wrzosowisk w Europie – obszar przewidziany do ochrony jako Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy. Ponadto na terenie gminy zlokalizowane są następujące formy ochrony przyrody: Drawski Park Krajobrazowy, Obszar Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Drawskie”, Rezerwat przyrody „Bagno Ciemino”. Ochronie konserwatorskiej podlegają m.in. Dom Oficera (fot. 1), ruiny willi Guderiana, cmentarz wojskowy.

Fot. 1. Dom Oficera w roku 1938 i 2007.²³
źródła: <http://bornesulinowo.pl/Galeria/Bs074.jpg>
http://bornesulinowo.pl/Galeria/dom_of_z_tylu.jpg

Historia gminy

Borne Sulinowo jest jednym z najmłodszych miast w Polsce. Miejscowość ta prawa miejskie otrzymała 5 czerwca 1993 roku. Jednak w ukształtowaniu

²³ Wybudowany w latach 1934-1936 reprezentacyjny budynek garnizonu Groß Born. Mieściły się w nim sale wykładowe szkoły artylerii, kasyno wojskowe i sala widowiskowa.

istniejącego stanu zagospodarowania miasta oraz znacznej części gminy decydujące znaczenie miała historia tego obszaru. Szczególnie istotna wydaje się historia gminy w wieku XX, którą można podzielić na trzy okresy historyczne:

- okres niemiecki (lata 1933-1945),
- okres radziecki (1946-1992),
- okres polski (od 1993 r.).

W miejscu dzisiejszego Bornego Sulinowa znajdowała się kiedyś niewielka wieś Linde (*niem. lipa*), z którą sąsiadowała miejscowość Groß Born. Obie miejscowości zostały połączone w latach 30. XX wieku. W ich pobliżu został założony z inicjatywy rządu III Rzeszy poligon wojskowy. Borne Sulinowo stało się bazą wojskową z odpowiednim zapleczem wojskowym (ryc.2). Mieściła się tutaj, otwarta 18 sierpnia 1938 r. Szkoła Artylerii Wehrmachtu na obszarze której stacjonowała m.in. jednostka Afrika Korps gen. Rommla oraz jednostka pancerna gen. H. Guderiana. Powstałe wówczas miasto militarne charakteryzowało się wyjątkowym podobieństwem do analogicznych miast w Niemczech. Nieopodal (12 km na południe od Bornego Sulinowa) stworzono bardzo zbliżone wielkościowo bliźniacze miasto Westwalenhof.²⁴ W jego pobliżu powstał obóz jeniecki. Początkowo był to obóz przejściowy (Dulag). 9 listopada 1939 roku przekształcono go w obóz dla jeńców szeregowych (Stalag), który istniał do 1 czerwca 1940 r. Jego miejsce zajął Oflag II D Groß Born – obóz dla oficerów.

Po zakończeniu II wojny światowej obszar poniemieckiego garnizonu przejęła (bez zgody rządu polskiego) Armia Czerwona. Tym samym rozpoczął się drugi okres w dziejach miasta i gminy Borne Sulinowo. Początkowo pobyt Armii Czerwonej nie był usankcjonowany jakimikolwiek aktami prawnymi. Dopiero 17 grudnia 1956 r. z i inicjatywy rządu polskiego podpisano – raczej *pro forma* – „Umowę o statusie prawnym wojsk radzieckich czasowo stacjonujących w Polsce”.

Obszar poligonu oraz garnizonów wojskowych w Gródku i Bornem Sulinowie były „białymi plamami” na mapie Polski, a władze kraju nie miały jakiegokolwiek wpływu na decyzje dotyczące tego obszaru. Garnizon w Bornem Sulinowie był największym zgrupowaniem radzieckich wojsk lądowych w naszym kraju. Ze względu na tajny charakter jednostki liczba stacjonujących tu żołnierzy nie jest dokładnie znana. Szacuje się, że mogło przebywać tutaj ok. 25 tys. żołnierzy, którzy do dyspozycji mieli poligon o powierzchni 18 tys. ha.

²⁴ W czasach radzieckich nazywane *Gródek*, obecnie – *Kłomino*.

Ryc. 2. Pocztówka z Groß Born.

źródło: <http://www.bornesulinowo.pl/Historia/historia.htm>

Fot. 2. Odział Armii Czerwonej podczas defilady.

źródło: A. Piwień [w:] <http://www.bornesulinowo.pl/Historia/historia.htm>

W związku ze przemianami na mapie politycznej Europy pod koniec lat 80. i w początkach lat 90. zmianie uległa również sytuacja garnizonu w Bornem Sulinowie. Nastąpiło powolne wycofywanie się wojsk - wówczas już Armii Federacji Rosyjskiej – z terytorium Polski. Ostatni transport z garnizonu Borne Sulinowo odjechał w dniu 21 października 1992 r., a ostatni rosyjscy żołnierze przekroczyli granicę Rzeczypospolitej Polskiej 18 września 1993 roku. Trzy dni wcześniej Borne Sulinowo otrzymało prawa miejskie i utworzona została gmina Borne Sulinowo. Tym samym rozpoczął się okres zasiedlania pustostanów przez ludność napływową. Atrakcyjne warunki finansowe jakie oferowano potencjalnym mieszkańcom sprawiały, że przyjeżdżały tu osoby z całej Polski, tworząc wspólnie zróżnicowany kulturowo ośrodek miejski o nietypowym charakterze.

Adaptacja i wykorzystanie zasobów powojkowych

Obszar miasta i gminy Borne Sulinowo w ciągu kilku lat zasiłowało kilka tysięcy mieszkańców. Od 1993 roku miasto podlega ciągłemu procesowi rewitalizacji i modernizacji. Powstaje na bazie byłych obiektów socjalnych szereg instytucji publicznych, administracji gospodarczej i usług socjalnych (usługi handlu, kultury, oświaty, zdrowia itp.). Byłe obiekty koszarowe i mieszkalne zostały przekształcone na funkcje mieszkaniowe, procesy przekształceń i adaptacji są kontynuowane. Miasto posiada szereg rezerw o charakterze wewnętrznym w postaci niezagospodarowanych obiektów oraz rezerw terenowych.

Jednym z ważnych elementów polityki przestrzennej gminy jest Lokalny Program Rewitalizacji, mający na celu kompleksową przemianę na płaszczyźnie przestrzennej, społecznej i ekologicznej obszaru obejmującego były tereny wojskowe. Celem tego przedsięwzięcia jest uzyskanie określonego stanu zagospodarowania przestrzennego, który przyczyni się do rozwoju gminy, w myśl hasła promocyjnego „Borne Sulinowo – turystyczny poligon”. Program rewitalizacji miasta zakłada stworzenie na terenie byłej osady wojskowej markowego produktu turystycznego pod nazwą Park Trzech Kultur. Produkt ten jest zespołem działań inwestycyjno-programowych, zgodnych z głównym kierunkiem rozwoju miasta i gminy, który powstanie na bazie historycznej specyfiki miasta. Park Trzech Kultur zakłada stworzenie na terenie miasta trzech odmiennych lecz historycznie integralnych segmentów: niemieckiego, radzieckiego oraz polskiego.

O ile miasto Borne Sulinowo przeszło pozytywnie proces adaptacji, o tyle Kłomino (garnizon bliźniaczy na południu poligonu) pozostało do dzisiaj miastem niezamieszkałym, które w sposób nieodwracalny utraciło możliwości adaptacyjne. Obecnie na obszarze Kłomina trwają prace mające na celu rozbiórkę pustostanów pozostałych po Armii Radzieckiej. Istnieją pewne alternatywne koncepcje zagospodarowania tego terenu (m.in. osiedle

deweloperskie domków jednorodzinnych), jednak ich realizacja wiąże się z bardzo dużymi nakładami finansowymi. To zaś wymaga współpracy gminy z prywatnymi podmiotami gospodarczymi, choćby na zasadach partnerstwa publiczno-prywatnego.

Zakończenie

Borne Sulinowo jest niewątpliwie gminą nietypową, oryginalną. Jej historia sprawia, że stała się obiektem jeśli nie unikatowym, to na pewno unikalnym, a mieszkańcy gminy stanowią swoistą mozaikę kulturową. Nie jest ona gminą uprzemysłowioną. Nie ma też odpowiednio dobrych warunków sprzyjających rozwojowi rolnictwa. Posiada jednak bardzo duży potencjał tkwiący w środowisku przyrodniczym i historii tego miejsca. Odpowiednio wykorzystane zarówno materialne, jak i niematerialne wartości, związane ze specyficzną tożsamością miejsca, w połączeniu z walorami przyrodniczymi mogą zapewnić miastu i gminie długotrwały rozwój (choćby w oparciu o turystykę militarną). Wymaga to jednak dużych nakładów na infrastrukturę, działań zmierzających do kompleksowej odnowy gminy oraz odpowiedniej polityki promocyjnej władz samorządowych zmierzającej do wykreowania wizerunku miasta o bogatej, wyjątkowej przeszłości.

Bibliografia

- Pawlak W., *Borne Sulinowo – historia i teraźniejszość*. Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne, Koszalin 2006.
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Borne Sulinowo na lata 2004 – 2019*, [w:] <http://www.bornesulinowo.pl/Plany/plany-rozwoju.htm>
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Borne Sulinowo* [w:] <http://www.bornesulinowo.pl/Plany/plany-rozwoju.htm>
- Uproszczony Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Borne Sulinowo*, [w:] <http://www.bornesulinowo.pl/Plany/plany-rozwoju.htm>
- Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, s. 26-27.

<http://www.bornesulinowo.pl/index.htm>